

MESOPOTAMIYA DAVLATI

Mahmudova Zulfiya Alimjanovna*Andijon Davlat pedagogika instituti**Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi***Muzaffarova Sevara Ortiq qizi***Ijtimoiy gumanitar va san'at fakulteti 102-guruh talabasi*

Annotatsiya: Mesopotamiya - Dajla va Frot daryolari oralig'ida joylashgan qadimiy sivilizatsiya markazi. Bu yerda dunyoning eng qadimgi shahar-davlatlari, yozuv tizimlari va qonunlar paydo bo'lgan. Shumerlar, Bobil, Ossuriya kabi buyuk madaniyatlar rivojlangan. Ular astronomiya, matematika, me'morchilik va san'atda ulkan yutuqlarga erishganlar.

Abstract: Mesopotamia was an ancient civilization located between the Tigris and Euphrates rivers. This region witnessed the emergence of the world's earliest city-states, writing systems, and legal codes. Great cultures like Sumerians, Babylonians, and Assyrians flourished here. They made significant achievements in astronomy, mathematics, architecture, and arts.

Абстрактный: Месопотамия - древняя цивилизация, расположенная между реками Тигр и Евфрат. Здесь возникли первые в мире города-государства, письменности и своды законов. Процветали великие культуры шумеров, вавилонян и ассирийцев. Они достигли значительных успехов в астрономии, математике, архитектуре и искусстве.

Kalit so'z: Dajla, Frot, shumerlar, Bobil, Ossuriya, piramidalar, zikkuratlar, mixxat, podsholik, ko'chmanchilik, dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq, ko'p xudolik, san'at, madaniyat, me'morchilik, qonunlar, astronomiya, matematika, irrigatsiya, g'amlanish, xazina, zodiak, yozuv

Key word: Tigris, Euphrates, Sumerians, Babylon, Assyria, pyramids, ziggurats, cuneiform, kingdom, nomads, agriculture, craftsmanship, trade, polytheism, art, culture, architecture, laws, astronomy, mathematics, irrigation, storage, treasury, zodiac, writing

Ключевые слова: Тигр, Евфрат, шумеры, Вавилон, Ассирия, пирамиды, зиккураты, клинопись, царство, кочевники, земледелие, ремесло, торговля, многобожие, искусство, культура, архитектура, законы, астрономия, математика, ирригация, хранение, казна, зодиак, письменность

Kirish

Mesopotamiya sivilizatsiyasi - insoniyat tarixidagi eng qadimiy va eng muhim madaniy markazlardan biri bo'lib, u Dajla va Frot daryolari oralig'ida shakllangan. Bu hudud "Sivilizatsiya beshigi" deb nom olgan bo'lib, bu yerda insoniyat tarixidagi dastlabki shaharlar, yozuv tizimlari, qonunlar va davlat tuzilmalari paydo bo'lgan.

Mesopotamiya so'zi yunoncha "Daryolar oralig'i" ma'nosini anglatadi va bu nom mintaqaning geografik joylashuvini aniq ifodalaydi. Bu mintaqa hozirgi Iroq, Suriya va Turkiyaning bir qismini o'z ichiga oladi. Daryolar vodiysi unumdor tuproqlari va qulay iqlimi tufayli qadimgi xalqlar uchun ideal yashash maskani bo'lgan.

Mesopotamiya sivilizatsiyasining o'ziga xos xususiyati shundaki, u bir necha xalqlar va madaniyatlarning o'zaro ta'siri natijasida rivojlangan. Shumerlar, akkadlar, babilliklar, ossuriyaliklar va boshqa xalqlarning madaniy merosi bir-birini boyitib, yagona Mesopotamiya sivilizatsiyasini shakllantirgan.

Bu yerda yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklar nafaqat o'z davrida, balki keyingi ming yilliklar davomida ham jahon madaniyatining rivojiga katta ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Mesopotamiya sivilizatsiyasi yutuqlari orasida shahar qurilishi, irrigatsiya tizimlari, me'morchilik, matematika, astronomiya, tibbiyot va boshqa ko'plab sohalarni sanab o'tish mumkin.

Maqolaning asosiy maqsadi Mesopotamiya sivilizatsiyasining paydo bo'lishi, rivojlanishi va jahon tarixidagi o'rnini har tomonlama yoritib berishdan iborat. Biz asosiy e'tiborni ijtimoiy-iqtisodiy hayot, davlat boshqaruvi, madaniyat va san'at, din va mafkura, ilm-fan hamda xalqaro aloqalar masalalariga qaratamiz.

Bu sivilizatsiyani o'rganish zamonaviy ilm-fanning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Arxeologik qazishmalar, mixxat yozuvlarining o'qilishi va boshqa tarixiy manbalarning o'rganilishi Mesopotamiya tarixi haqidagi tasavvurlarimizni boyitib bormoqda.

Mesopotamiya tarixini o'rganishning yana bir muhim jihati shundaki, u orqali biz zamonaviy sivilizatsiyaning ildizlarini tushunib olishimiz mumkin. Ko'pgina zamonaviy tushunchalar, g'oyalar va amaliyotlarning ildizlari aynan shu qadimgi sivilizatsiyaga borib taqaladi.

Ushbu maqolada biz Mesopotamiya sivilizatsiyasining barcha asosiy bosqichlarini, uning yuksalish va inqiroz davrlarini, turli xalqlar va davlatlarning o'zaro munosabatlarini, madaniy va ma'naviy hayotning turli qirralarini yoritib berishga harakat qilamiz.

Mesopotamiya — Yaqin Sharqning Frot va Dajla daryolari oralig'ida joylashgan hududi. Aslida bu so'zning o'zi „ikki daryo o'rtasida“ degan ma'noni anglatadi. Ushbu mintaqa katta tarixiy ahamiyatga ega, chunki u yerda qishloq xo'jaligi boshlangan, birinchi shaharlar tashkil etilgan va birinchi tsivilizatsiyalar paydo bo'lgan. Tarixchilar ta'kidlashlaricha Mesopotamiyada tsivilizatsiya miloddan avvalgi 5000-yilda paydo bo'lgan, ammo ba'zi mualliflar miloddan avvalgi 3500-yilda bo'lgan deb ta'kidlashadi. Uning hududini ikki xil mintaqaga bo'lish mumkin: Ossuriyaliklar yashagan Yuqori Mesopotamiya va Shumerlar bilan Xaldeylar yashagan Quyi Mesopotamiya.

Enkidu, Uruk shahri hukmdori Gilgamishning do'sti.

Mesopotamiya tarixi yaratilgan imperiyalarning ko'tarilishi va qulashiga sabab bo'lgan turli xil sivilizatsiyalar o'rtasidagi urushlarga to'la edi. Forslar tomonidan amalga oshirilgan so'nggi bosqinchilik tarixchilar tomonidan ushbu hududdagi xalqlarning tanazzulga uchrashi uchun ishlatilgan. Mesopotamiyada sivilizatsiyaning kelib chiqish joyi bo'lishdan

tashqari, ko‘plab texnik va siyosiy yangiliklar paydo bo‘ldi. Eng ko‘zga ko‘ringanlari orasida g‘ildirak, sug‘orish tizimi, qonunlar yoki yozuvlarning birinchi to‘plamlari mavjud.

Kelib chiqishi va tarixi

Dajla va Frot daryolari yaqinidagi yerlar yetishtirish uchun juda mos edi. Har yili daryolar toshib, yerunumdorligini oshirgan. Biroq, mintaqada juda katta muammo yuzaga keldi: yomg‘irning yetishmasligi. Bu shuni anglatadiki, mintaqaholisi suv oqimini boshqarishni o‘rganmaguncha qishloq xo‘jaligi bilan shug‘ullanish mumkin emas edi. Sanalar bo‘yicha kelishmovchiliklar mavjud bo‘lsa-da, tarixchilar dastlabki qishloq xo‘jaligi

jamoalari miloddan avvalgi 7000-yillarda mintaqaning shimolida joylashgan deb da‘vo qilishadi. O‘z navbatida, janubda ular miloddan avvalgi 5500-yilgacha paydo bo‘lmagan. O‘tgan sana Mesopotamiyaning janubiy qismida joylashgan Shumer aholisi sug‘orish kanallari, to‘g‘onlar va hovuzlarni qurishni boshladilar. Ushbu Infratuzilmalar tufayli ular ko‘plab mahsulotlarni etishtirishga muvaffaq bo‘lishdi va aholi soni sezilarli

darajada oshdi. Tarixchilar Mesopotamiya tarixini besh davrga bo‘lishdi, beshta turli imperiyalar: Yangi Babil imperiyalari.

Ma‘lumki, bu davrdagi dastlabki aholi manzilgohlari miloddan avvalgi 5000-yilda paydo bo‘la boshlagan. Doimiy manzilgohlar esa taxminan 500 yil o‘tgach paydo bo‘ldi. Bu davrda ba‘zi ko‘chmanchi xalqlar Zagros tog‘laridan bu yerga kelishgan. Aholi manzilgohlari kattalashib bordi va ijtimoiy tashkilot aholi soniga moslashish uchun o‘zgarib bordi. Ushbu davrdagi eng muhim shaharlardan biri bu uning nomini bergan shahar: Obid shahri edi. Topilgan qoldiqlar uylarning pishgan loy gi‘st bilan qurilganligini isbotlaydi. Xuddi shu tarzda, ushbu bosqichda shaharlarda dastlabki diniy binolar barpo etilgan. Tekis shaklli va to‘rtburchaklar rejasini hisobga olgan holda, mutaxassislar ular ziggurotlarning dastlabi ko‘rinishlari ekanligini aytishadi. Bu davrning yana bir o‘ziga xos xususiyati sug‘orish texnikasining, ayniqsa sug‘orish kanallarining rivojlanishi edi.

Shummerlar

Birinchi buyuk Mesopotamiya tsivilizatsiyasi Shumer edi. Miloddan avvalgi 3000-yildan tashkil topgan bu shaharcha. Uruk, Uma yoki Ur alohida ajralib turadigan bir qator shahar-davlatlar. Ularning har birini qonuniyligi mahalliy qo‘riqchi xudosi o‘rinbosari bo‘lgan mutlaq qirol boshqargan. Ushbu tsivilizatsiyaning muhimligiga va uning shohlari ro‘yxatlari topilganiga qaramay, haqiqat shundaki, ular haqida juda ko‘p ma‘lumot yo‘q. Masalan, ularning iqtisodiyoti qishloq xo‘jaligiga asoslanganligi va mixxat yozuvidan birinchi bo‘lib foydalanganliklari ma‘lum. Bundan tashqari, ular buyuk diniy ibodatxonalarni ko‘targanliklari ma‘lum. Shunga o‘xshab, dalillar shuni ko‘rsatadiki, Uruk shahri Mesopotamiyaning butun janubida o‘z madaniyatini kengaytirgan. Uning ta‘siri tufayli

boshqa hududlarda ko'proq shaharlar qurildi. Tez-tez bo'lib turadigan urushlar bu shaharlarning mudofaa devorlari bilan jihozlanishiga olib keldi.

Akkad imperiyasi

Shumerlar erishgan farovonlik mintaqaga turli xil ko'chmanchi qabilalarni olib keldi. Semit kelib chiqishi bo'lgan bu xalqlar orasida arablar, ibroniylar va suriyaliklar bo'lgan. Bosqinlar miloddan avvalgi 2500-yildan boshlab doimiy bo'lgan. va ular tez orada shumerlardan siyosiy ustunlikni qo'lga kiritishga muvaffaq bo'lishdi. Miloddan avvalgi 3000- yillarda Mesopotamiyaning shimoliy qismiga ko'chish to'liqlari yetib kelgan.

Natijada, amoritlar kabi guruhlar, shu jumladan finikiyaliklar, ibroniylar, aramiyaliklar va akkadiyaliklar, ya'ni ko'proq ahamiyat kasb etgan semit xalqlari yaratildi. Miloddan avvalgi 1350-yillarda akkadlar Kish shahrini bosib oldilar. Keyinchalik, Sargon boshchiligida ular Agade nomli yangi poytaxtga asos solishdi va Shumerlarning qolgan shaharlarini bosib olishga kirishdilar. Ushbu fathdan keyin Akkad imperiyasi tarixda birinchi bo'ldi. Mintaqadagi siyosiy beqarorlik Sargon vafotidan keyin imperiyaga ta'sir ko'rsatdi. U orasida ajralib turadigan merosxo'rlar ko'plab qo'zg'olonlarga duch kelishlari kerak edi. Shunga qaramay, Sargonning nabirasi Naram-Sin o'z hukmronligini boshqa shahar-shtatlar hisobidan kengaytirishga muvaffaq bo'ldi. Nihoyat, doimiy isyonlar va Gutilar va Amoritlarning bosqinchiligi imperiyani ochilishiga olib keldi, taxminan miloddan avvalgi 2220-yil Amoritlar butun mintaqani boshqarish uchun kelganlar.

Ba'zi Shumer shahar-davlatlari akkadiyaliklarga qarshilik ko'rsatishga muvaffaq bo'lishdi. Ular orasida Uruk, eng muhimlaridan biri. Yodgorlik lavhasiga ko'ra, u Shumer hokimiyatining qisqa vaqt ichida qayta tiklanishiga boshchilik qilgan Utu-gigal ismli Uruk qiroli edi. Miloddan avvalgi 2100-yilga kelib, monarx Shumer erlarida o'rnatilgan Gutilarni mag'lub etdi. Ur shahridan bo'lgan yana bir Shumer qiroli o'z navbatida Utu-gigalni mag'lub etdi. Bu Urukni Uyg'onish deb atalgan davrda Urukni mintaqadagi eng qudratli shahar sifatida tan olishga imkon berdi. Avvalgi voqealardan farqli o'laroq, Ur monarxlari Sargonning Akkad imperiyasi davrida qilgan ishlari tasvirida markazlashgan Shumer hokimiyatini yaratishga harakat qildilar. Bundan tashqari, ular o'z hududlari akkadiyaliklarnikidan oshib ketguncha fath kampaniyasini boshladilar. Ushbu bosqich miloddan avvalgi 2003-yil, Arabistondagi amoritlar g'oliblari shumerlarni mag'lubiyatga uchratganda tugagan.

Bobilliklar va Ossuriyaliklar

Yangi Bobil shahar chizmasi

Ur o'z gegemonligidan mahrum bo'lganida, mintaqada deyarli har bir shaharda asta-sekin turli xil Amorit sulolalarining ko'tarilishini boshdan kechirdi. Ularning bir nechtasi keyingi

o'n yilliklarda ustunlik haqida bahslashdi. To'qnashuvlar va bosqinlar doimiy edi. Shimoliy Mesopotamiyada bir qancha kuchli davlatlar paydo bo'ldi, ehtimol ular Anadolu bilan savdo-sotiq tomonidan boshqarilgan. Ushbu davlatlar orasida Ossuriya ajralib turdi, u O'rta er dengizigacha kengayishga muvaffaq bo'ldi.

Xulosa

Mesopotamiya sivilizatsiyasi insoniyat tarixida o'chmas iz qoldirgan ulkan madaniy meros hisoblanadi. Bu sivilizatsiya yaratgan yutuqlar va kashfiyotlar keyingi davr madaniyatlarining rivojiga poydevor bo'lib xizmat qildi va bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q.

Mesopotamiyaning eng muhim yutuqlaridan biri - bu yozuv tizimining yaratilishi bo'ldi. Mixxat yozuvi nafaqat ma'muriy va xo'jalik hujjatlarini yuritish, balki boy adabiy meros yaratish imkonini ham berdi. "Gilgamesh dostoni" kabi asarlar jahon adabiyotining eng qadimgi va go'zal namunalari sifatida e'tirof etiladi. Bu yozuv tizimi orqali bizgacha yetib kelgan minglab loy taxtachalar qadimgi xalqlarning hayoti, madaniyati va dunyoqarashi haqida bebaho ma'lumotlar beradi.

Ilm-fan sohasida mesopotamiyaliklar astronomiya, matematika, tibbiyot va boshqa sohalarida muhim kashfiyotlar qildilar. 60 lik hisoblash tizimi, zodiak burjlari, kalendar tizimi, geometrik hisob-kitoblar - bularning barchasi aynan shu yerda kashf etilgan. Mesopotamiya olimlari yaratgan bilimlar keyinchalik qadimgi yunon, rim va arab olimlarining ishlarida davom ettirildi va yanada rivojlantirildi.

Me'morchilik va san'at sohasida Mesopotamiya o'ziga xos maktab yaratdi. Zikkuratlar, saroy va ibodatxonalar qurilishi, haykaltaroshlik va naqqoshlik san'ati yuqori darajada rivojlandi. Bu an'analar keyinchalik Yaqin Sharq me'morchiligining rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi va jahon me'morchilik san'atining rivojiga muhim hissa qo'shdi.

Davlat boshqaruvi va qonunchilik sohasida ham Mesopotamiya muhim yutuqlarga erishdi. Hammurapi qonunlari kabi huquqiy hujjatlar jahon huquqshunoslik tarixida muhim o'rin tutadi. Davlat boshqaruvi tizimi, soliq yig'ish, harbiy tashkilot kabi sohalar ham yuksak darajada rivojlangan edi.

Din va falsafa sohasida Mesopotamiya ko'p xudolik tizimini rivojlantirdi. Ular yaratgan afsonalar, rivoyatlar va diniy qarashlar keyinchalik yahudiylik, nasroniylik va islom dinlarining shakllanishiga ham ma'lum darajada ta'sir ko'rsatdi. Mesopotamiya xalqlarining dunyoqarashi, axloqiy va ma'naviy qadriyatlari ko'p jihatdan keyingi davr madaniyatlarida o'z aksini topdi.

Mesopotamiya sivilizatsiyasining yana bir muhim jihati - bu turli xalqlar va madaniyatlarning o'zaro ta'siri va aloqalari natijasida rivojlanganidir. Shumerlar, akkadlar, bobilliklar, ossuriyaliklar va boshqa xalqlarning madaniy merosi bir-birini boyitib, yagona Mesopotamiya sivilizatsiyasini shakllantirdi. Bu tajriba turli xalqlar va madaniyatlarning tinch-totuv yashashi va hamkorlik qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Zamonaviy arxeologik tadqiqotlar va ilmiy izlanishlar Mesopotamiya sivilizatsiyasi haqida yangi ma'lumotlarni ochib bermoqda. Loy taxtachalarning o'qilishi, yangi arxeologik

topilmalar va zamonaviy texnologiyalar yordamida o'tkazilayotgan tadqiqotlar bu qadimgi sivilizatsiyaning sir-sinoatlarini yanada chuqurroq o'rganish imkonini bermiqda.

Mesopotamiya merosi bugungi kunda ham o'zining ilmiy, madaniy va tarixiy ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Bu sivilizatsiyaning o'rganish orqali biz nafaqat o'tmish haqida, balki zamonaviy dunyoning shakllanish jarayonlari haqida ham qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lamiz.

Xulosa qilib aytganda, Mesopotamiya sivilizatsiyasi insoniyat tarixida muhim bosqich bo'lib, uning yutuqlari va kashfiyotlari keyingi davr madaniyatlarining rivojiga poydevor bo'lib xizmat qildi. Bu sivilizatsiyaning o'rganish kelgusi avlodlar uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu orqali biz insoniyat sivilizatsiyasining rivojlanish qonuniyatlarini yanada yaxshiroq tushunamiz.

Mesopotamiya sivilizatsiyasi tarixi bizga shuni o'rgatadiki, madaniyat va sivilizatsiya rivojida barcha xalqlarning o'z hissasi bor. Har bir xalq o'zining noyob madaniy merosi bilan umuminsoniy sivilizatsiyaga hissa qo'shadi. Bu esa turli xalqlar va madaniyatlar o'rtasidagi hamkorlik va o'zaro hurmatning muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. ARAB MAMLAKATLARI TARIXI. Abdullayev Nodir Abdulhayevich, Qodirov Zikrilloxon Musaxonovich, Ikromov Shavkat Iskandarovich, Bekmuradov Sanjar Tursunmamatovich, Karimov Nodir Rahmonqulovich. T. 2018.Y
- 2.V. V. Struve i D. G. Redera, M., 1963; Struve V. V.;
3. Qadimgi Sharq tarixi, T., 1956; Turayev B. A.;
4. Yegipetskaya literatura, t. I, M., 1920;
5. Matye M. E., Iskustvo Drevnego Yegipta, M., 1958;
6. Vseobshaya istoriya arxitekturi, t. I, M., 1970 Inaya kultura Yegipta, v kn.;
7. Muzikalnaya kultura drevnego mira, [Sb. statey], L., 1937; L a u yer J. F.,
8. Zagadki yegipetskix piramid, per. s frans., M., 1966; Ney
9. Briant, P. (2002). From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire.
10. Winona Lake: Eisenbrauns.
11. Pugachenkova G. A., Xalchayan, Toshkent, 1966;
12. Gafurov B. G., Ko'shanskaya epoxa i mirovaya sivilizatsiya, Moskva, 1968;
13. Staviskiy B. Ya., Ko'shanskaya Baktriya. Problemi kulturi, Moskva, 1977;
14. Pugachenkova G. A., Rtveladze E. V., Dalverzintepa – ku-shanskiy gorod va yuge O'zbekistova, Toshkent, 1978;
15. Litvinskiy B. A., Sedov A. V., Kulti i rituali ko'shanskoy Baktrii, M, 1984;
16. Pugachenkova G. A., Rtveladze E. V., Severvaya Baktriya – Toharistan, T., 1990;
17. Kultura i iskustvo drevnego O'zbekistova [Katalog vistavki], kn. 1 i 2, M., 1991;
18. G'iyosov T. G'., Kadimgi Hindiston tarixi, T., 2000.